

Լուսինե Ղազարյան
*Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի դասախոս,
ՀՊՏՀ Բանկային գործ և ապահովագրություն ամբիոնի ասպիրանտ
Էլ. հասցե՝ ghazaryanlusine957@gmail.com*

DOI: 10.53614/18294952-2024.2-142

ԴԵՔԻՏՈՐԱԿԱՆ ՊԱՐՏՔԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ՈՒՄ

Դեքիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետ քաղաքականությունը որոշիչ ազդեցություն ունի ապահովագրական ընկերությունների ֆինանսական կայունության վրա: Սակայն շատ հաճախ ապահովագրական ընկերությունների ղեկավարները բավական ուշադրություն չեն դարձնում այդ փաստին: Հոդվածում քննարկվում է դեքիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետության գնահատման կարևորությունը ապահովագրական ընկերություններում: Հոդվածի նպատակն է ապահովագրական ընկերության օրինակով գնահատել դեքիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետությունը և խթանել ապահովագրական ընկերությունների կողմից դեքիտորական պարտքերի կառավարման ժամանակակից և արդյունավետ մեթոդների կիրառումը: Նպատակի իրագործման համար հեղինակի կողմից վերլուծության է ենթարկվել Հայաստանում գործող առաջատար ապահովագրական ընկերություններից մեկի՝ ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ի տվյալները, որոնց հիման վրա հաշվարկվել են ընկերության դեքիտորական պարտքերի ինտենսիվությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները: Այնուհետև կիրառելով՝ համեմատական, կոռելյացիոն և քայլային ռեգրեսիոն վերլուծությունների մեթոդները՝ հեղինակը գնահատել է դեքիտորական պարտքերի կառավարման համակարգի ազդեցությունն ընկերության ակտիվների շահութաբերության (ROA) վրա:

Ուսումնասիրության արդյունքում ընկերությունում վերհանվել են դեբիտորական պարտքերի կառավարման գործընթացում առկա թերությունները և բացահայտվել՝ այն գործոնները, որոնք առավել մեծ ազդեցություն ունեն դեբիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետության վրա, ինչպես նաև կատարվել են առաջարկներ կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ:

Հեղինակի կողմից վերլուծության արդյունքում մշակված մոտեցումները կարող են ծառայել որպես ուղեցույց՝ դեբիտորական պարտքերի կառավարման առավել արդյունավետ մեթոդներ կիրառելու և ապահովագրական ընկերությունների գործունեությունը բարելավելու տեսանկյունից:

Հիմնաբառեր. դեբիտորական պարտք, դեբիտորական պարտքերի ինտենսիվության ցուցանիշներ, շրջանառելիության գործակից ըստ օրերի, շրջանառելիության գործակից ըստ պտույտների, անհուսալի դեբիտորական պարտքեր, ակտիվների շահութաբերություն (ROA).

Ներածություն

Ապահովագրությունը ֆինանսական շուկայի կարևոր լոկոմոտիվ լինելուց բացի հաղիսանում է ամենահաջող և տարածված բիզնեսներից մեկը: Իսկ հաջող վարել բիզնեսը և երբեք ոչ մեկին «պարտք չտալ» գործնականորեն հնարավոր չէ, առավելապես երբ խոսքը վերաբերում է ապահովագրական ընկերությանը, քանի որ ապահովագրական շուկայում կողմերի միջև ցանկացած իրավահարաբերություն պարունակում է պարտքային պարտավորությունների չփոխհատուցման ռիսկ, իսկ դեբիտորները ոչ միշտ են ճիշտ ժամանակին և պարտաճանաչ կերպով կատարում իրենց պարտքային պարտավորությունները: Դեբիտորական պարտքերը հանդիսանում են ցանկացած կազմակերպության տնտեսական գործունեության անբաժանելի մասը, որոնք արտացոլում են ֆինանսական փոխհարաբերությունները ընկերության և նրա հաճախորդների, գործակալների կամ այլ կողմերի միջև: Ապահովագրական ընկերությունների դեպքում դեբիտորական պարտքերը ավելի մեծ նշանակություն են ստանում, քանի որ դրանց կառավարման արդյունավետությունը ուղղակիորեն ազդում է ընկերության վճարունակության, ֆինանսական կայունության և շահութաբերության վրա:

Ապահովագրական ընկերություններում ձևավորվում են դեբիտորական պարտքերի 15-ից ավելի տեսակներ որոնցից առավել տարածված են՝ դեբիտորական պարտքեր ապահովադիրներից ստացվելիք գումարների գծով, դեբիտորական պարտքեր սուբրոգացիայի գծով¹, դեբիտորական պարտքեր գործակալներից ստացվելիք գումարների գծով և այլն: Հաշվի առնելով և

1 Համաձայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1021-րդ հոդվածի՝ «եթե այլ բան նախատեսված չէ ապահովագրության պայմանագրով, ապա ապահովագրական պատահարի տեղի ունենալու արդյունքում ապահովադիրին (ապահովագրված անձին) պատճառված վնասից բխող նրա (կամ շահառուի) պահանջի իրավունքը վնասը պատճառած անձի նկատմամբ անցնում է ապահովագրողին՝ նրա կողմից հատուցված գումարի մասով», <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=74658> :

կարևորելով ապահովագրական շուկայում պարտքային պարտավորությունների չփոխհատուցման ռիսկը ապահովագրական ընկերությունների ղեկավարներն ընկերությունում առաջացած դեբիտորական պարտքերի կառավարման հարցում պետք է լինեն խիստ հետևողական և արդյունավետ քաղաքականության շնորհիվ կարողանան ապահովել դրանց օպտիմալ մակարդակը: Ընդունված է այն փաստը, որ դեբիտորական պարտքերի օպտիմալ մակարդակը հանգեցնում է ապահովագրական ընկերությունների ապահովագրական գործունեության բարելավմանը, շահութաբերության ցուցանիշների բարձրացմանը, որոնք իրենց հերթին աղբյուր են հանդիսանում ընկերությունների վճարունակության բարձրացման համար: Վճարունակությունն էլ իր հերթին նպաստում է ապահովագրական ընկերությունների գործառնությունների կատարումից բխող բոլոր պարտավորությունների լրիվ և ժամանակին մարման գործընթացի ապահովմանը, որն էլ բերում է ապահովագրական ընկերությունների ֆինանսական կայունության պահպանմանը:

Խոսելով ՀՀ ապահովագրական շուկայի մասին, ապա այն գտնվում է զարգացման փուլում, որտեղ օրեցօր ընդլայնվում է հաճախորդների ծավալը, որն էլ իր հերթին նոր մարտահրավեր է հանդիսանում պարտքերի կառավարման տեսանկյունից: Սակայն ՀՀ-ում գործող ապահովագրական ընկերություններում դեռևս մշակված չեն տնտեսության առանձնահատկությունները հաշվի առնող ձևեր մեթոդներ, թերի են դեբիտորական պարտքերի օպտիմալացման գործընթացի կարգավորման օրենսդրական հիմքերը, իսկ գործնականում դեբիտորական պարտքերը գրեթե տեղ չունեն ապահովագրական ընկերությունների ֆինանսական դրությունը գնահատող ցուցանիշների համակարգում և այս ամենը ոչ հեռու ապագայում կարող է լուրջ խնդիրներ ստեղծել ՀՀ ապահովագրական շուկայի կայունության համար: Հոգվածի շրջանակում հեղինակի կողմից հստակ նպատակ է դրվել՝ հիմնվելով վերլուծական մեթոդների և համապարփակ ուսումնասիրության վրա, գնահատել դեբիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետությունը ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ում: Նպատակն ուղղված է ապահովագրական ընկերությունների կողմից դեբիտորական պարտքերի կառավարման ժամանակակից և արդյունավետ մեթոդների կիրառման խթանմանը: Նպատակին հասնելու համար հեղինակի կողմից սահմանվել են հետևյալ խնդիրները.

Բացահայտել ընկերությունում դեբիտորական պարտքերի կառավարման համակարգերում առկա թերություններն ու խնդիրները:

Վերհանել այն գործոնները, որոնք առավել մեծ ազդեցություն ունեն դեբիտորական պարտքերի արդյունավետության վրա:

Առաջարկել գործնական փոփոխություններ և մեթոդներ, որոնք թույլ կտան բարելավել դեբիտորական պարտքերի կառավարման գործընթացը, բարձրացնել ընկերության շահութաբերության մակարդակը և ամրապնդել ֆինանսական կայունությունը:

Գրականության ակնարկ

Դեբիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետության գնահատման մոդելների վերաբերյալ տարբեր հետազոտություններ են իրականացրել միջազգային և տեղական մի շարք հետազոտողներ, ուսումնասիրենք դրանցից մի քանիսը:

Ֆլորիդայի համալսարանի հետազոտող Ե. Բրիգամը հիմնավորել է, որ դեբիտորական պարտքերի կառավարումն ուղղակիորեն ազդում է կազմակերպության շահութաբերության վրա: Պարտքերի կառավարման օպտիմալ գործընթացում հեղինակը առանձնացրել է մի քանի քայլեր, մասնավորապես՝ հավաքագրումների արագացման և անհուսալի պարտքերի նվազեցման համար զեղչային քաղաքականության կիրառումը, մասնավորապես՝ 2/10 զեղչային համակարգ (Brigham, Daves, 2004, էջ 715):

Կիրառական տնտեսագիտության ֆակուլտետի հետազոտող Մ. Դելուֆը ուսումնասիրել է դեբիտորական պարտքերի օպտիմալ կառավարման ազդեցությունը ընկերության շահութաբերության վրա, մշակել է դեբիտորական պարտքերի կառավարման օպտիմալ մոդել, որը կբերի շահույթի առավելագույն մակարդակի: Բացի այդ, հետազոտողը ուսումնասիրել է դեբիտորական պարտքերի հավաքագրման միջին ժամկետի ազդեցությունը ընկերության շահութաբերության վրա՝ օգտագործելով 1009 խոշոր բելգիական ֆինանսական ընկերությունների ֆինանսական ցուցանիշները: Նրա կողմից կիրառված ռեգրեսիոն մոդելները բացահայտել են ձեռնարկությունների պարտքերի հավաքագրման միջին ժամկետի զգալի բացասական ազդեցությունը համախառն շահույթի վրա: Հեղինակի կողմից հստակեցվել և ապացուցվել է այն փաստը, որ դեկավարները կարող են մեծացնել ընկերության շահութաբերության մակարդակը՝ նվազեցնելով դեբիտորական պարտքերի հավաքագրման միջին ժամկետը (M. Deloof, 2003, էջ 573–588):

Ինչպես Դելուֆը միջազգային մի շարք այլ հետազոտողներ ևս, որոնք հետազոտություններ են կատարել մի շարք երկրներում, մասնավորապես՝ Բելգիայում, Հունաստանում, ԱՄՆ-ում, Իսպանիայում, Թուրքիայում, Սինգապուրում իրենց հետազոտություններում նշում են, որ դեբիտորական պարտքերի և ընկերության շահութաբերության միջև կա զգալի բացասական կապ: Հակասական ապացույցներ են գտել Շարման և Կումարը, ովքեր դրական կապ են գտնում ակտիվների շահութաբերության (ROA) և դեբիտորական պարտքերի միջև (Ksenija, 2013, էջ 113–128):

Վերջին տարիներին կատարված ուսումնասիրություններում, մասնավորապես Լվովյան պոլիտեխնիկական համալսարանի հետազոտողները իրենց հետազոտական աշխատանքում ուսումնասիրել են կազմակերպությունների դեբիտորական պարտքերի կառավարման բարելավման մեթոդներն ու միջոցառումները: Ըստ հեղինակների այս բարդ շուկայական պայմաններում դեբիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետ համակարգի ձևավորումն ուղղակիորեն ազդում է կազմակերպության կայուն և արդյունավետ գործունեության վրա (Havran, 2020, էջ 151–158):

Չինաստանի Գիտության և տեխնոլոգիայի համալսարանի հետազոտող-

ները ևս հիմնավորել են այն կարծիքը, որ որպես կազմակերպության ակտիվների հիմնական բաղադրիչ, դեբիտորական պարտքերը կարևոր դեր են խաղում կազմակերպության ֆինանսական կառավարման մեջ և որոշում են կազմակերպությունների երկարաժամկետ զարգացումը և ֆինանսական կայունությունը երկարաժամկետում: Ընկերությունների տարաժամկետ պայմանով վաճառքից առաջացած ֆինանսական ռիսկը նվազագույնի հասցնելու համար հետազոտողները մշակել են դեբիտորական պարտքերի կառավարման օպտիմալացման հատուկ ալգորիթ (Peng, 2024, էջ 9):

Տեղական հետազոտողներից Ա. Սարգսյանը և Կ. Առաքելյանը կատարել են ուսումնասիրություններ դեբիտորական պարտքերի ինտենսիվության ցուցանիշների հաշվարկների վերաբերյալ (Սարգսյան, 2005, էջ 441):

Տեղական հետազոտողների կողմից Ապահովագրական ընկերություններում դեբիտորական պարտքերի կառավարման վերաբերյալ որևէ տեսակի ուսումնասիրություն չի կատարվել:

Մեթոդ

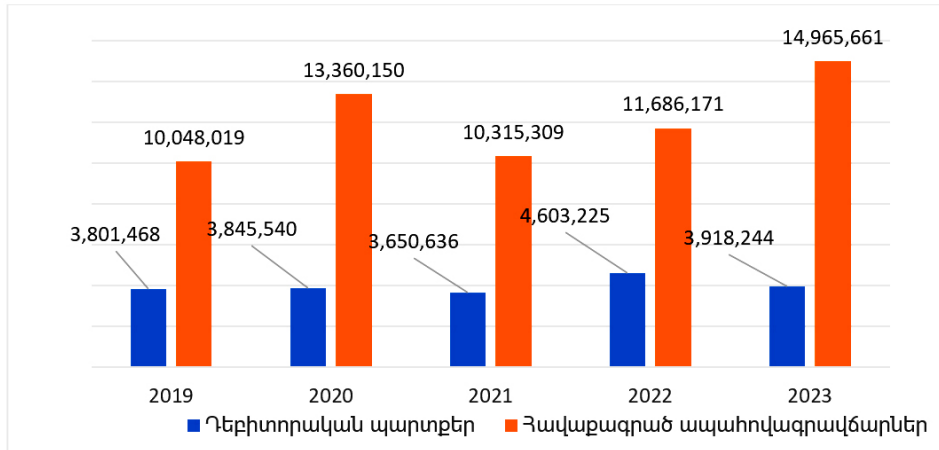
ՀՀ ապահովագրական շուկայում դեբիտորական պարտքերի վիճակը գնահատելու համար հեղինակը հողվածի շրջանակներում ուսումնասիրության է ենթարկել ոլորտի լավագույն ընկերություններից մեկը ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ն: Ընկերությունում վերլուծության են ենթարկվել դեբիտորական պարտքերի ինտենսիվությունը բնութագրող ցուցանիշները, կատարվել է համեմատական և կոռելյացիոն վերլուծություն, ինչպես նաև քայլային ռեգրեսիոն վերլուծություն, որոնք հնարավորություն են տվել բացահայտել դեբիտորական պարտքերի կառավարման համակարգի արդյունավետության ազդեցությունը ընկերության ակտիվների շահութաբերության վրա: Ընկերության ակտիվների շահութաբերության (ROA) ցուցանիշի ընտրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ակտիվների շահութաբերությունը (ROA) ընդգրկում է ընկերության բոլոր ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության գնահատումը, մասնավորապես՝ շրջանառու ակտիվների, ինչպիսին են դեբիտորական պարտքերը, մինչդեռ կապիտալի շահութաբերությունը (ROE) հիմնականում կենտրոնացած է բաժնետերերի կապիտալի վրա, ինչը կարող է սահմանափակել դեբիտորական պարտքերի ինտենսիվության ազդեցության գնահատման ճշգրտությունը: Հեղինակն ընտրելով ROA-ն՝ որպես վերլուծության նպատակային ցուցանիշ, ուսումնասիրությունն ուղղում է գործառնական արդյունավետության և ակտիվների օգտագործման վրա, ինչը դարձնում է արդյունքները ավելի կիրառելի և, ընդհանուր առմամբ, առավել օգտակար:

Ցուցանիշների հաշվարկների և վերլուծության արդյունքում հեղինակի կողմից դուրս են բերվել դեբիտորական պարտքերի կառավարման համակարգերում առկա առավելությունները և թերությունները, ինչպես նաև, հաշվի առնելով միջազգային փորձը և ստացված վերլուծության արդյունքներն առաջարկվել են պարտքերի կառավարման մեխանիզմներում կատարել որոշակի փոփոխություններ պարտքերի հավաքագրման արդյունավետությունը

և ընկերության ակտիվների շահութաբերության մակարդակը բարձրացնելու ուղղությամբ:

Արդյունքներ և քննարկում

Դերիտորական պարտքերի վերլուծական գործընթացը սկսենք ուսումնասիրելով ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ի դերիտորական պարտքերի ցուցանիշը 2019–2023թթ դրությամբ:

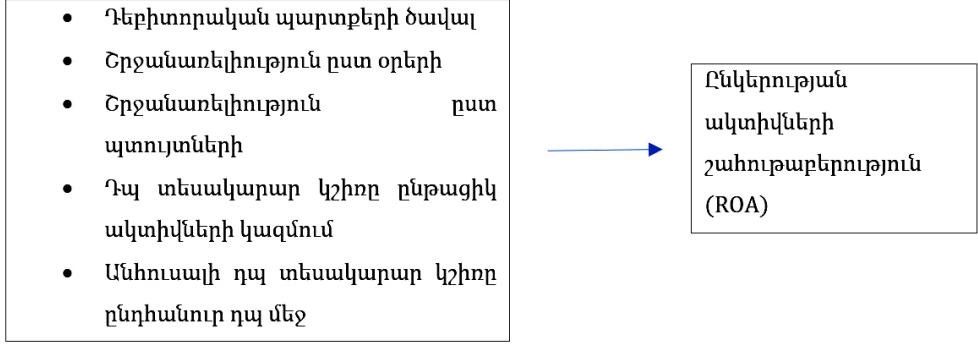

Գծապատկեր 1. ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ում դերիտորական պարտքերի և հավաքագրած ապահովագրավճարների մակարդակը 2019–2023թթ դրությամբ (հազ.դրամ)²

Ինչպես արտացոլված է գծապատկերում 1-ում 5 տարիների ընթացքում ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ում փոփոխություններ է կրել դերիտորական պարտքերի ցուցանիշը, որը պայմանավորված է եղել մի շարք հանգամանքներով, մասնավորապես՝ ընկերությունում վաճառքի ծավալների փոփոխությամբ, օրենսդրական դաշտի փոփոխություններով և այլն: Այժմ տեսնենք թե վաճառքի ծավալների փոփոխություններն ինչ կերպով կարող են ազդել դերիտորական պարտքերի ցուցանիշի վրա: Համադրելով գծապատկեր 1-ի արդյունքները ակնհայտ է դառնում, ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ում բացառությամբ 2021թ-ի վաճառքի ծավալների աճին զուգընթաց աճել է դերիտորական պարտքերի մակարդակը: Այժմ անցնենք դերիտորական պարտքերի ինտենսիվության ցուցանիշների վերլուծությանը և ընտրելով ընկերության շահութաբերության և դերիտորական պարտքերի միջև հարաբերությունների հայեցակարգային շրջանակ, որոշենք դերիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետության ազդեցությունը ընկերության շահութաբերության մակարդակի վրա: Տարբեր միջազգային հեղինակների և հետազոտողների կողմից առաջարկվող մեթոդները և տեսությունները համադրելով առաջարկում

² Գծապատկերը կազմել է հեղինակը օգտվելով ընկերությունների 2019–2023թթ հրապարակային հաշվետվություններից:

ենք վերլուծության համար ընկերությունում հաշվարկել և դիտարկել հետևյալ ցուցանիշները.

Գծապատկեր 2. ԴՊ³ ինտենսիվության ցուցանիշներ

Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիության գործակիցը ցույց է տալիս թե քանի անգամ են պարտքերը գոյանում և վերադարձվում տվյալ կազմակերպություն: Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիությունը ըստ օրերի ցույց է տալիս դպ վերադարձման միջին օրերի թիվը:

Աղյուսակ 1.
Դպ ինտենսիվության ցուցանիշները և ROA-ն ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ում 2019–2023թթ.

Ցուցանիշ	2019	2020	2021	2022	2023
Շրջանառելիություն ըստ օրերի (X2)	97.396203	109.15327	94.753067	82.10375	78.35578
Շրջանառելիություն ըստ պտույտների (X3)	3.6962427	3.2981147	3.7993493	4.3846962	4.594428
Անհուսալի դպ տեսակարար կշիռը ընդհանուր դպ-ում (X4)	29%	31%	34%	35%	31%
Դպ տեսակարար կշիռը ընթացիկ ակտիվների կազմում (X5)	32%	34%	29%	33%	32%
ROA (Y)	1.63%	2%	7.59%	4.50%	6.54%

Ընդունված է այն տեսակետը, որ ընկերությունում շրջանառելիություն ըստ պտույտների գործակցի աճը և շրջանառելիության ըստ օրերի գործակցի նվազումը փաստում են ընկերությունում դեբիտորական պարտքերի կառավարման արդյունավետության մասին: Դիտարկելով հաշվարկի արդյուն–

3 Դեբիտորական պարտքեր

քում ստացված ցուցանիշները պարզ է դառնում, որ 2023թ-ի դրությամբ ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ-ում շրջանառելիությունը ըստ պտույտների աճել է, իսկ օրերինը՝ նվազել (հակառակ պատկերն այնքան էլ ցանկալի երևույթ չէ, քանի որ կազմակերպության ֆինանսական դրության վրա կարող է բացասաբար ազդել):

Դեբիտորական պարտքերի ինտենսիվության մասին են վկայում դեբիտորական պարտքերի ընդհանուր մեծության մեջ անհուսալի պարտքերի տեսակարար կշռի փոփոխությունը: Այն կարելի է որոշել անհուսալի պարտքերի գումարի և դեբիտորական պարտքերի միջին մեծության հարաբերակցությամբ: Ցուցանիշը ընկերությունում 2019-2022թ-ին աճել է, սակայն 2023թ-ից ունի նվազման միտում:

Հաջորդ ցուցանիշը ընթացիկ ակտիվների մեջ դեբիտորական պարտքերի տեսակարար կշռն է, որը որոշվում է դեբիտորական պարտքերի գումարը հարաբերելով ընթացիկ ակտիվներին: Ընդունված է, որ այս ցուցանիշի առավելագույն սահմանաչափը ընկերություններում պետք է լինի մինչև 35 %-ն, քանի որ ցուցանիշի փոփոխությունը ազդում է ակտիվների իրացվելիության մակարդակի վրա: Ինչպես երևում է ընկերությունում ցուցանիշը 2023թ-ին նորմայի սահմաններում է սակայն նախորդ տարի բավականին բարձր է եղել, մասնավորապես պայմանավորված է այնպիսի պայմանագրերի կնքմամբ, որոնց ապահովագրավճարների վճարումը կատարվելու է տարաժամկետ պայմանով:

Դիտարկենք նաև ընկերությունում ակտիվների շահութաբերության մակարդակը: ROA-ն հաշվարկվում է տվյալ ժամանակահատվածում ստացված զուտ շահույթը միջին ընդհանուր ակտիվների վրա բաժանելով: Ավելի բարձր ROA-ի ցուցանիշը մատնանշում է ակտիվների ավելի բարձր արդյունավետությունը: Ընկերությունում ցուցանիշը 2023թ-ի դրությամբ ունի աճման միտում: Ունենալով բոլոր անհրաժեշտ տվյալներն այժմ անհրաժեշտություն է առաջանում իրականացնել ռեգրեսիոն վերլուծություն, որը հնարավորություն կտա իրականացնել օրինաչափությամբ կապ չունեցող մեծությունների միջև կախվածության նկարագրություն, ինչպես նաև մոդելի մշակում: Ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունավետ արդյունք ստանալու համար մուտքային բոլոր փոփոխականները ընտրվել են ամսական կտրվածքով:

Ռեգրեսիոն մոդելի կառուցման համար ընտրել ենք քայլային ռեգրեսիայի մեթոդը, Մեթոդի էությունը կայանում է նրանում, որ գործոնները հաջորդաբար ընդգրկվում են ռեգրեսիայի հավասարման մեջ և ստուգվում է դրանց նշանակալիությունը: Քանի որ բոլոր փոփոխականների համար վերլուծության փաթեթով ստուգվել է և $x5$ փոփոխականի ստուգման p արժեքի գործակիցը ստացվել է 0,05-ից փոքր տվյալ փոփոխականը բացառվել է մոդելի կազմից: Մյուս փոփոխականները համարվել են նշանակալի և ընդգրկվել են մոդելի կազմում: Հետևաբար՝ հաշվարկում ենք համապատասխան փոփոխականների գործակիցները հետևյալ քայլերի հաջորդականությամբ:

Կառուցենք նշված փոփոխականների համար կոռելյացիոն մատրից, որի տարրերը ցույց են տալիս նշված փոփոխականների միջև փոխկապվածության ուժը և փոփոխման ուղղությունները:

Աղյուսակ 2. Կոռելյացիոն մատրից

	Y	X1	X2	X3	X4
Y	1	0.462246	-0.84893	0.865587	-0.68276
X1	0.462246	1	-0.27446	0.185164	-0.58025
X2	-0.84893	-0.27446	1	-0.86533	0.497446
X3	0.865587	0.185164	-0.86533	1	-0.50825
X4	-0.68276	-0.58025	0.497446	-0.50825	1

Կոռելյացիոն մատրիցը կազմելուց հետո ստացված մատրիցը հակադարձենք (կոռելյացիոն մատրիցը հակադարձում ենք Excel-ի MINVERSE ֆունկցիայի միջոցով) ռեգրեսիոն վերլուծություն իրականացնելու համար:

Աղյուսակ 3. Կոռելյացիոն մատրիցի հակադարձ մատրից

	Y	X1	X2	X3	X4
Y	8.15095	-1.53792	2.18859	-4.11813	1.49028
X1	-1.53792	1.89573	0.09120	1.43118	0.73197
X2	2.18859	0.09120	4.81439	2.46151	0.40179
X3	-4.11813	1.43118	2.46151	6.47342	0.08362
X4	1.49028	0.73197	0.40179	0.08362	2.28472

Այնուհետև հաշվարկենք Y, x1, x2, x3, x4 փոփոխականների միջինները և միջին քառակուսային շեղումները և արտացոլենք աղյուսակում 4-ում: Այնուհետև աղյուսակ 3-ի և աղյուսակ 4-ի տվյալները համադրելով հաշվարկենք մոդելի գործակիցները:

Աղյուսակ 4.

Փոփոխականների միջին և միջին քառակուսային շեղումների արժեքները⁴

	Y	X1	X2	X3	X4
Միջին արժեք	4.36	3989079.86	92.15	3.96	31.72
Միջին քառակուսային շեղում (ճ)	1.866260998	269665.8668	29.86566422	0.827245418	2.715453868

Ռեգրեսիոն մոդելի պարամետրերի վիճակագրական գնահատականները կամ գործակիցների արժեքները որոշելու համար կիրառենք հետևյալ բանաձևերը (Բալասանյան, 2011, էջ 224).

$$b_j = - \frac{q_{0j}}{q_{00}} \frac{\delta_0}{\delta_j} \quad (1)$$

Որտեղ q_{0j} և q_{00} ստացված հակադարձ մատրիցի տարրերն են, δ_0 -ն Y-ի և δ_j -ն x-ի միջին քառակուսային շեղումներն են (որոնց հաշվարկի համար կիրառել ենք Excel-ի STDEV.P ֆունկցիան):

⁴ Աղյուսակը կազմել է հեղինակը:

$$b1 = -\frac{q_{01}}{q_{00}} \frac{\delta_0}{\delta_1} = -\frac{-1.53905}{8.125200849} * \frac{1.866261}{269665.867} = 1.31088E - 06$$

$$b2 = -\frac{q_{02}}{q_{00}} \frac{\delta_0}{\delta_2} = -\frac{2.18859}{8.125200849} * \frac{1.866261}{29.86566} = -0.016778628$$

$$b3 = -\frac{q_{03}}{q_{00}} \frac{\delta_0}{\delta_3} = -\frac{-4.56728}{8.125200849} * \frac{1.866261}{0.827245418} = 1.147231$$

$$b4 = -\frac{q_{04}}{q_{00}} \frac{\delta_0}{\delta_4} = -\frac{1.484151}{8.125200849} * \frac{1.866261}{2.715454} = -0.12553765$$

Մոդելի b1-b4 գործակիցները հաշվարկելուց հետո հաշվարկենք նաև b0 գործակիցը:

$$b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{x}_1 - b_2 \bar{x}_2 - b_3 \bar{x}_3 - b_4 \bar{x}_4 \quad (2)$$

$$b_0 = 4.36 - (3989080 * 1.31088E-06) - ((92.15 * (-0.016778628)) - (3.96 * 1.147231) - (31.72 * -0.12553765)) = 0.16060413$$

Կառուցենք ստացված մոդելը:

$$\hat{Y} = b_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + b_3 x_3 + b_4 x_4 \quad (3)$$

$$\hat{Y} = -0.160604 + 1.31088E-06 x_1 - 0.01678 x_2 + 1.147 x_3 - 0.1255 x_4$$

Մոդելը կառուցելուց հետո հաշվարկենք դետերմինացիայի գործակիցը: Դետերմինացիայի գործակիցը ցույց է տալիս արդյունքային փոփոխականի վարիացիայում հետազոտվող գործոնների ազդեցությամբ պայմանավորված վարիացիայի մասնաբաժինը, այսինքն՝ բնութագրում է, թե Y-ի վարիացիայի որ մասն է հաշվի առնված մոդելում և պայմանավորված մոդելում ներառված գործոնների՝ իր վրա ազդեցությամբ: Որքան R^2 -ն մոտ է 1-ին, այնքան բարձր է մոդելի որակը:

$$R^2 = 1 - \frac{1}{q_{00}} \quad (4)$$

$$R^2 = 1 - 1/8.15095 = 0.877314931$$

Ռեգրեսիայի մոդելի նշանակալիության ստուգման համար օգտագործենք նաև Ֆիշերի F-հայտանիշը:

$$F = \frac{R^2(n-m-1)}{(1-R^2)m} \quad (4)$$

$$F = (0.877314931 * 43) / ((1 - 0.877314931) * 4) = 76.87272441$$

Մեր դեպքում $F=76.87272441$, իսկ Ֆիշերի համապատասխանության աղյուսակով ստուգելու դեպքում ստացվում է մեծ աղյուսակային արժեքից՝ $F_t=2.45$: Եթե Ֆիշերի հաշվարկային արժեքը մեծ է նշանակալիության տրված մակարդակի դեպքում Ֆիշերի աղյուսակային արժեքից, ապա մոդելը համարվում է նշանակալի: Մեր դեպքում $76.87272441 \geq 2.45$, որը փաստում է, որ մեր կողմից ստացված մոդելն ունի բարձր որակ:

Այնուհետև Excel-ի միջավայրում ևս դուրս բերենք ռեգրեսիոն վիճակագրությունը քայլային ռեգրեսիոն վերլուծության ձգրտությունը ստուգելու և հիմնավորելու նպատակով:

Աղյուսակ 5. Excel-ի միջավայրում դուրս բերված ռեգրեսիոն վիճակագրություն

Regression Statistics	
Multiple R	0.936651
R Square	0.877315
Adjusted R Square	0.865902
Standard Error	0.690645
Observations	48

ANOVA					
	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	4	146.6701	36.66752	76.87272	5.09E-19
Residual	43	20.51057	0.47699		
Total	47	167.1806			

	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95.0%	Upper 95.0%
Intercept	0.160604	3.804047	0.042219	0.966519	-7.51099	7.832195	-7.5109871	7.832195375
X1	1.31E-06	4.68E-07	2.787732	0.007872	3.61E-07	2.25E-06	3.612E-07	2.25041E-06
X2	-0.01678	0.006862	-2.44507	0.018654	-0.03062	-0.00294	-0.0306176	-0.002939643
X3	1.139802	0.252564	4.512931	4.9E-05	0.630459	1.649145	0.6304591	1.649145446
X4	-0.12566	0.052075	-2.413	0.020157	-0.23068	-0.02064	-0.2306778	-0.020637878

Դիտարկելով ռեգրեսիոն վերլուծությունների արդյունքները ակնհայտ է դառնում, որ երկու դեպքում էլ ստացվել են միևնույն արդյունքները: Աղյուսակ 5-ի արդյունքները ևս մեկ անգամ փաստում են, որ բոլոր գործակիցները նշանակալի են և կարող են ընդգրկվել մոդելում: Ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ մոդելն ունի ուժեղ ընդհանուր բացատրական հզորություն՝ ձգրտված R-քառակուսի արժեքով 0,890242, ինչը ենթադրում է, որ մոդելում ներառված կախյալ փոփոխականի (Y) շեղման մոտավորապես 89,02%-ը բացատրվում է անկախ փոփոխականներով (X1, X2, X3, X4):

Քննելով գործակիցները՝ նկատում ենք հետևյալը. X1, X2, X3 և X4 գործակիցները բոլորն էլ վիճակագրորեն նշանակալի են՝ շատ ցածր p-արժեքներով, ինչը ցույց է տալիս, որ այս փոփոխականները նշանակալի ազդե-

ցություն ունեն կախված փոփոխականի (Y) վրա: Գործակիցների նշանները հուշում են յուրաքանչյուր անկախ փոփոխականի և կախյալ փոփոխականի միջև փոխհարաբերությունների ուղղությունը: Օրինակ, X1 և X3 համար դրական գործակիցը ենթադրում է դրական հարաբերություն ROA-ի հետ, մինչդեռ բացասական գործակիցները X2 և X4 համար ենթադրում են բացասական հարաբերություն ROA-ի հետ: Ընդհանուր առմամբ, ռեգրեսիոն վերլուծությունը արժեքավոր պատկերացումներ է տալիս ROA-ի վրա ազդող գործոնների վերաբերյալ և օգնում է հասկանալ, թե ինչպես են անկախ փոփոխականների փոփոխությունները ազդում կախյալ փոփոխականի վրա:

Եզրակացություն

Ուսումնասիրելով ընկերությունում դերիտորական պարտքերի ինտենսիվության ցուցանիշները և ելնելով ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքներից եզրակացրել ենք, որ ապահովագրական ընկերության ղեկավարները՝ ընկերության դերիտորական պարտքերի քաղաքականությունը կազմելիս և դերիտորական պարտքերը կառավարելիս պետք է հաշվի առնեն հետևյալ քայլերը.

Կանոնավոր կերպով պետք է վերլուծել դա ինտենսիվության ցուցանիշները, որը հնարավորության կտա բացահայտելու դա տատանումների միտումները, անոմալիաները և բարելավման ոլորտները:

Օպտիմալացնել դերիտորական պարտքերի շրջանառությունը ըստ պտույտների. Դերիտորական պարտքերի շրջանառության հարաբերակցության դրական գործակիցը ցույց է տալիս, որ ավելի մեծ շրջանառությունը կապված է ակտիվների ավելի բարձր եկամտաբերության (ROA) հետ: Հետևաբար, ընկերության ղեկավարները պետք է նպատակ ունենան ավելի արդյունավետ կերպով հավաքագրել դերիտորական պարտքերը: Ընկերությունում անհրաժեշտ է հստակ սահմանել պարտքերի հավաքագրման քաղաքականություն, կանոնավոր կերպով վերահսկել չմարված դերիտորական պարտքերը, կիրառել ժամանակին վճարումները խրախուսելու ռազմավարություններ, ինչպիսիք են վաղաժամկետ վճարումների համար զեղչեր առաջարկելը կամ վճարումների ուշացման դեպքում տույժեր սահմանել:

Նվազեցնել շրջանառելիություն ըստ օրերի ցուցանիշը. Քանի որ հավաքագրման միջին ավելի երկար ժամկետը բացասաբար է ազդում ROA-ի վրա կառավարիչները պետք է կենտրոնանան չմարված դերիտորական պարտքերի հավաքագրման ժամանակի կրճատման վրա: Դրան կարելի է հասնել վճարումների և հավաքագրման գործընթացների պարզեցման, վճարումների պայմանների վերաբերյալ հաճախորդների հետ հաղորդակցության ընդլայնման միջոցով:

Նվազագույնի հասցնել անհուսալի պարտքերի ծավալը. Անհուսալի պարտքերի ավելի բարձր մակարդակը բացասական կերպով է ազդում ROA-ի վրա: Այդ պատճառով կառավարիչները պետք է մշակեն համապատասխան քաղաքականություններ (մասնավորապես դրական ազդեցություն կունենա ապահովագրական սրբոր գնահատականի հաշվարկի մեխանիզմի

մշակումը և կիրառումը) ոչ պարտաճանաչ հաճախորդների բացահայտման և անհուսալի պարտքերի հավաքագրման համար:

Դեբիտորական պարտքերի մակարդակը. Թեև դեբիտորական պարտքերի ցուցանիշը ինքնին դրական է, ինչը ցույց է տալիս դրական հարաբերություններ ROA-ի հետ, սակայն ընկերության ղեկավարները պետք է զգուշություն ցուցաբերեն դեբիտորական պարտքերի մակարդակները կառավարելիս: Չնայած նրան, որ դեբիտորական պարտքերի որոշակի մակարդակի պահպանումն անհրաժեշտ է բիզնես գործունեության համար, սակայն չափից ավելի բարձր մակարդակը կարող է բացասաբար ազդել ընկերության գործունեության վրա: Հետևաբար, կառավարիչները պետք է հավասարակշռություն պահպանեն համապատասխան իրացվելիության պահպանման և չափից ավելի դեբիտորական պարտքեր ունենալու դեպքում հնարավոր ծախսերը նվազագույնի հասցնելու միջև:

Ամփոփելով, կարող ենք ասել, որ դեբիտորական պարտքերի կառավարումը ակտիվների կառավարման քաղաքականության էական բաղադրիչ մասն է հանդիսանում, քանի որ այն ուղղակիորեն ազդում է ընկերության իրացվելիության, շահութաբերության և ֆինանսական կայունության վրա: Ըստ այդմ, դեբիտորական պարտքերի շրջանառությունը օպտիմալացնելու, շրջանառելիություն ըստ օրերի ցուցանիշը նվազեցնելու, անհուսալի պարտքերի ծավալը նվազագույնի հասցնելու և դեբիտորական պարտքերի հավասարակշռված մակարդակի պահպանման արդյունավետ ռազմավարություններ իրականացնելով, ապահովագրական ընկերության ղեկավարները կարող են բարձրացնել ընկերության շահութաբերությունը և ընդհանուր ֆինանսական կայունությունը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Բալասանյան, Ս. Շ. (2011). *Համակարգերի մոդելավորում: Ուսումնական ձեռնարկ*: Երևան, Ճարտարագետ:
- ԻՆԳՈ ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՓԲԸ ապահովագրական ընկերության պաշտոնական կայք՝ <https://ingoarmenia.am>
- Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239 ընդունված՝ 1998 թվականի մայիսի՝ 5-ին, փոփոխված՝ 2024 թվականի, հոկտեմբերի՝ 24-ին, ՀՀՊՏ1998.08.10/17(50), arlis.am/DocumentView.aspx?docID=74658
- Սարգսյան, Ա., Առաքելյան, Կ. (2005). *Տնտեսական գործունեության վերլուծություն ուսումնական ձեռնարկ*: Երևան: <https://library.asue.am/open/43.pdf>
- Brigham, E. F., Daves, P. R. (2004). *Intermediate Financial Management*. 8th edition. Thomson South Western, Ohio.
- Ksenija Denčić-Mihajlov (2013). *Impact of Accounts Receivable Management on the Profitability During the Financial Crisis: Evidence From Serbia*. May 2013 Conference: 9th International Conference of ASECU “Systemic Economic Crises. https://www.researchgate.net/publication/283716261_IMPACT_OF_ACCOUNTS_RECEIVABLE_MANAGEMENT_ON_THE_PROFITABILITY_DURING_THE_FINANCIAL_CRISIS_EVIDENCE_FROM_SERBIA

- Marc Deloof Does Working Capital Management Affect Profitability of Belgian Firms?, The Journal of Business Finance & Accounting, 25 April 2003 <https://doi.org/10.1111/1468-5957.00008>
- Volodymyr Havran, Maryana Havran (2020) Improving Receivables Management of the Enterprise in the Context of New Challenging Market Conditions. https://www.researchgate.net/publication/342167854_IMPROVING_RECEIVABLES_MANAGEMENT_OF_THE_ENTERPRISE_IN_THE_CONTEXT_OF_NEW_CHALLENGING_MARKET_CONDITIONS
- Yunxiang Peng, Guixian Tian, Intelligent Optimization Model of Enterprise Financial Account Receivable Management, *Journal of Applied Mathematics*, vol. 2024, Article ID 4961081, 9 pages, 2024 <https://doi.org/10.1155/2024/4961081>

References

- Balasyan, S. SH. (2011). *Hamakargeri modelavorum: Usumnakan dzerrnark* [Systems Modeling: Educational Manual]: Yerevan, Chartaraget: (In Arm.)
- INGO ARMENIA AP'BY *apahovagrakan ynkerutyan pashtonakan kayak* [INGO ARMENIA ICISC Insurance Company official website] <https://ingoarmenia.am> (In Arm.)
- Hayastani Hanrapetutyan Kaghakatsiakan orensgirk* [Civil Code of the Republic of Armenia], HO-239 yndunvats, 1998 tvakani mayisi, 5-in, pvopvokhvats, 2024 tvakani, hoktemberi, 24-in, HHPT1998.08.10/17(50), arlis.am/DocumentView.aspx?docID=74658 (In Arm.)
- Sargsyan, A., Arakelyan, K. (2005). *Tntesakan gortsuneut'yan verlutsut'yun usumnakan dzerrnark* [Economic Activity Analysis Textbook]: Yerevan: <https://library.asue.am/open/43.pdf> (In Arm.)
- Brigham, E. F., Daves, P. R. (2004). *Intermediate Financial Management*. 8th edition. Thomson South Western, Ohio. (In Eng.)
- Ksenija Denčić-Mihajlov (2013). *Impact of Accounts Receivable Management on the Profitability During the Financial Crisis: Evidence From Serbia*. May 2013 Conference: 9th International Conference of ASECU "Systemic Economic Crises. https://www.researchgate.net/publication/283716261_IMPACT_OF_ACCOUNTS_RECEIVABLE_MANAGEMENT_ON_THE_PROFITABILITY_DURING_THE_FINANCIAL_CRISIS_EVIDENCE_FROM_SERBIA (In Eng.)
- Marc Deloof Does Working Capital Management Affect Profitability of Belgian Firms?, The Journal of Business Finance & Accounting, 25 April 2003 <https://doi.org/10.1111/1468-5957.00008> (In Eng.)
- Volodymyr Havran, Maryana Havran (2020) Improving Receivables Management of the Enterprise in the Context of New Challenging Market Conditions. https://www.researchgate.net/publication/342167854_IMPROVING_RECEIVABLES_MANAGEMENT_OF_THE_ENTERPRISE_IN_THE_CONTEXT_OF_NEW_CHALLENGING_MARKET_CONDITIONS (In Eng.)
- Yunxiang Peng, Guixian Tian, Intelligent Optimization Model of Enterprise Financial Account Receivable Management, *Journal of Applied Mathematics*, vol. 2024, Article ID 4961081, 9 pages, 2024 <https://doi.org/10.1155/2024/4961081> (In Eng.)

Лусине Казарян

*Преподаватель Армянского государственного экономического университета,
аспирант кафедры банковского дела и страхования*

Армянского государственного экономического университета

Эл.адрес: ghazaryanlusine957@gmail.com

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ В ИНГО АРМЕНИЯ СТРАХОВАЯ КОМПАНИЯ

Правильная политика управления дебиторской задолженностью оказывает решающее влияние на финансовую стабильность страховых компаний. Однако очень часто руководители страховых компаний не обращают должного внимания на этот факт. В статье рассматривается важность оценки эффективности управления дебиторской задолженностью в страховых компаниях. Цель статьи – оценить эффективность управления дебиторской задолженностью на примере страховой компании и способствовать применению современных и эффективных методов управления дебиторской задолженностью в страховых компаниях.

Для достижения этой цели автор проанализировал данные одной из ведущих страховых компаний, работающих в Армении — СТРАХОВАЯ КОМПАНИЯ ИНГО АРМЕНИЯ. На основе этих данных были рассчитаны основные показатели интенсивности дебиторской задолженности компании. Затем с использованием методов сравнительного, корреляционного и пошагового регрессионного анализа была оценена связь системы управления дебиторской задолженностью с доходностью активов компании (ROA).

Исследование выявило недостатки в процессе управления дебиторской задолженностью и определило факторы, которые наиболее сильно влияют на эффективность управления задолженностью. Также были предложены меры по повышению эффективности управления.

Подходы, разработанные автором на основе анализа, могут служить в качестве руководства для применения более эффективных методов управления дебиторской задолженностью и улучшения деятельности страховых компаний.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, показатели интенсивности дебиторской задолженности, коэффициент оборота по дням, коэффициент оборота по циклам, безнадежные долги, доходность активов (ROA).

Lusine Ghazaryan

Lecturer at Armenian State University of Economics,

PhD Student at the Chair of Banking and Insurance,

Armenian State University of Economics

Email: ghazaryanlusine957@gmail.com

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF ACCOUNTS RECEIVABLE MANAGEMENT IN INGO ARMENIA INSURANCE CJSC

The correct policy of managing accounts receivable has a decisive impact on the financial stability of insurance companies. However, very often, the managers of insurance companies do not pay sufficient attention to this fact. This article discusses the importance of evaluating the effectiveness of accounts receivable management in insurance companies. The aim of the article is to assess the effectiveness of accounts receivable management using the example of an insurance company and to promote the application of modern and effective methods of managing accounts receivable in insurance companies.

To achieve this goal, the author analyzed the data of one of the leading insurance companies operating in Armenia: INGO ARMENIA INSURANCE CJSC. Based on this data, the main indicators characterizing the intensity of the company's accounts receivable were calculated. Then, using comparative, correlation, and stepwise regression analysis methods, the impact of the accounts receivable management system on the company's return on assets (ROA) was assessed.

The study revealed the shortcomings in the accounts receivable management process and identified the factors that have the greatest influence on the effectiveness of receivables management. Additionally, suggestions were made to improve the management effectiveness.

The approaches developed by the author based on the analysis can serve as a guide for applying more effective methods of accounts receivable management and improving the performance of insurance companies.

Key words: accounts receivable, accounts receivable intensity indicators, turnover ratio by days, turnover ratio by cycles, bad debts, return on assets (ROA).

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2024թ. սեպտեմբերի 20-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2024թ. հոկտեմբերի 3-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2024թ. դեկտեմբերի 26-ին: